

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет педагогічної освіти
Кафедра дошкільної і спеціальної освіти

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Ковшар О.В.

Реєстраційний № _____

«___» _____ 2024 р.

«___» _____ 2024 р.

ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ СТАРШИХ
ДОШКІЛЬНИКІВ У ПРОЦЕСІ ІГРОВОЇ ПОДОРОЖІ

Кваліфікаційна робота студентки

групи ДВПм-23

ступінь вищої освіти «магістр»

спеціальності

012 Дошкільна освіта

Грохольської Юлії Юріївни

Керівник: кандидат педагогічних наук,
доцент Суятинова Катерина Євгеніївна

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS ___ Кількість балів __ Голова ЕК _____

Члени ЕК _____ (підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ..8	
1.1. Проблема формування пізнавальної самостійності старших дошкільників у науковій літературі.....8	
1.2. Формування пізнавальної самостійності старших дошкільників в ігровій діяльності.....15	
1.3. Педагогічні умови формування пізнавальної самостійності старших дошкільників у процесі ігрової подорожі.....19	
Висновки до розділу 1..... 26	
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА ЩОДО ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ПРОЦЕСІ ІГРОВОЇ ПОДРОЖІ.....27	
2.1. Вивчення стану формування пізнавальної самостійності старших дошкільників в ігровій діяльності у сучасному закладі дошкільної освіти.....27	
2.2. Презентація занять з формування пізнавальної самостійності старших дошкільників у процесі ігрової подорожі.....30	
Висновки до розділу 2.....37	
ВИСНОВКИ.....39	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....40	
ДОДАТКИ.....49	

ВСТУП

Актуальність теми. Глибокі трансформації, що відбуваються в українському суспільстві, супроводжуються значними змінами в цінностях, світогляді та ідеології. Гуманістичні та демократичні ідеали, що набирають все більшої ваги, вимагають оновлення освітньої системи. Для підготовки молодого покоління до життя в умовах постійних змін необхідна нова концепція гуманітарної освіти. Її завдання – сформувати особистість, здатну до критичного мислення, творчості та активної участі в громадському житті, свідомого громадянина України, готового до викликів сучасного світу.

Нова гуманістична парадигма освіти XXI століття передбачає створення освітнього середовища, що стимулює особистість до активного пізнання та самопізнання. Реалізація принципу дитиноцентризму передбачає максимальне наближення навчання й виховання кожної дитини до її конкретних здібностей, зумовлює необхідність формування активності і самостійності дитини у пізнанні світу.

Модернізація змісту дошкільної освіти передбачає його вдосконалення, збагачення новими прогресивними ідеями, спрямованими на розвиток особистості дитини – дошкільника, формування його активності та самостійності в пізнанні навколишнього світу.

Формування пізнавальної самостійності старших дошкільників є надзвичайно важливим, оскільки забезпечує набуття ними самостійних дій у пізнанні навколишнього світу, оволодіння знаннями, уміннями, навичками, а також розвиток таких якостей як допитливість, ініціативність, уміння вчитися самостійно, самостійно функціонувати в різних умовах життєдіяльності. Формування пізнавальної самостійності старших дошкільників як базової якості особистості сприяє «дошкільній зрілості» як підґрунтя готовності дітей старшого дошкільного віку до шкільного життя в НУШ.

У формуванні пізнавальної самостійності старший дошкільний вік є чутливим періодом, що пояснюється прагненням дитини цього віку до активності та самостійності. У цей період відбувається заміна провідної

діяльності навчальною та предметно-практичною, значного рівня розвитку набуває мислення, пізнавальні та вольові процеси.

У цьому віковому періоді змінюється характер пізнавальної активності, удосконалюються способи та психофізіологічні механізми пізнання світу. «Одні психічні процеси, стани і властивості перебувають на стадії формування, інші є якісно удосконалюються, знання, вміння і навички поєднуються в складніші комплекси та стають складними системними способами пізнавальної діяльності» [75, с. 193].

Базовий компонент дошкільної освіти – стратегічний документ покликаний забезпечити поетапне становлення дитячої особистості, її фізичний, пізнавальний, соціальний, естетичний розвиток, набуття нею певного практичного досвіду, необхідного для використання у майбутньому житті.

У новій редакції Базового компонента дошкільної освіти окреслено державні стандарти дошкільної освіти, визначено вимоги до обов'язкових компетентностей та результатів освіти дитини дошкільного віку (6(7)років), а також умови, за яких вони можуть бути досягнуті відповідно до міжнародних стандартів якості освіти, а формування пізнавальної активності виокремлено в зміст інваріантного складника стандарту освітній напрям «Дитини в сенсорно-пізнавальному просторі». Формування пізнавальної активності та самостійності дитини становить підґрунтя для формування її сенсорно-пізнавальної компетенції на подальших етапах навчання, зокрема в початковій школі, й узгоджується з Державним стандартом початкової освіти.

Проблемі формування пізнавальної активності та самостійності дошкільника присвячені дослідження таких вітчизняних науковців: А. Богуш [11], Н. Гавриш [21], Л. Гайдаржийська [22], Ю. Демидова [30], О. Кузіна [50], С. Ладивір [53], В. Мельник [61], М. Марусинець [59], Т. Садова [76], В. Суржанська [84], Т. Ткачук [85], А. Рудакова [76], Руденський [75] та ін.

Вчені, методисти, педагоги-вихователі постійно знаходяться в пошуку форм, методів, прийомів, технік та технологій формування особистості дошкільника, його активності та самостійності в пізнанні навколишнього

світу. На доцільність використання гри у формуванні пізнавальної активності та пізнавальної самостійності дошкільника наголошують вітчизняні дослідники: Н. Белоусова [6], І. Біла [10], Н. Волошина [19], І. Карабаєва [40], І. Карасьова [41], О. Ноздрова [62], Н. Поніманська [66], Г. Яворська [89] та ін.

Нормативно-правові документи в галузі дошкільної освіти (Закон України «Про освіту» [71], Закон України «Про дошкільну освіту» [67], Закон України «Про охорону дитинства» [72], Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) [2]), Конвенції ООН про права дитини [46] та ін. підкреслюють необхідність формування пізнавальної активності та пізнавальної самостійності дошкільників.

Отже, актуальність проблеми обумовила вибір теми магістерської роботи: **«Формування пізнавальної самостійності старших дошкільників у процесі ігрової подорожі».**

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та дослідницьким шляхом перевірити педагогічні умови формування пізнавальної самостійності старших дошкільників у процесі ігрової подорожі.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання дослідження**:

– вивчити стан досліджуваної проблеми у науковій літературі та практиці дошкільного виховання та розкрити особливості формування пізнавальної самостійності старших дошкільників;

– визначити значення гри як діяльності дітей у формуванні пізнавальної самостійності старших дошкільників;

– теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування пізнавальної самостійності старших дошкільників у процесі ігрової подорожі;

– вивчити стан формування пізнавальної самостійності старших дошкільників у процесі ігрової діяльності у сучасному закладі дошкільної освіти;

– підготувати методичні розробки занять з формування пізнавальної самостійності старших дошкільників у процесі ігрової подорожі.

Об'єкт дослідження – процес формування пізнавальної самостійності старших дошкільників у процесі ігрової діяльності.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування пізнавальної самостійності старших дошкільників у процесі ігрової подорожі.

Для розв'язання поставлених завдань застосовувались такі **методи**:

– теоретичне вивчення та аналіз наукової літератури з проблеми дослідження задля з'ясування сутності понять: «самостійність», «пізнавальна самостійність», «гра», «ігрова діяльність», «ігрова подорож»;

– теоретичний аналіз науково-методичної літератури щодо розкриття педагогічних умов формування пізнавальної самостійності старших дошкільників у процесі ігрової подорожі;

– вивчення стану проблеми формування пізнавальної самостійності старших дошкільників у процесі ігрової діяльності у сучасному закладі дошкільної освіти;

– емпіричні: цілеспрямоване та систематичне спостереження за самостійною пізнавальною діяльністю дошкільників, опитування вихователів ЗДО, аналіз документації;

– статистичні: здійснення аналізу емпіричних даних.

Практична значущість: результати дослідження можуть бути використані вихователями ЗДО для підготовки до занять, а також студентами закладів вищої освіти під час проходження виробничої педагогічної практики в закладах дошкільної освіти з метою формування пізнавальної самостійності старших дошкільників.

Наукова новизна дослідження полягає у підготовці методичних розробок занять з формування пізнавальної самостійності старших дошкільників у процесі ігрової подорожі.

Джерельну базу дослідження становлять: нормативно-правові акти України, якими визначено необхідність формування пізнавальної самостійності дошкільників – Закон України «Про освіту» (2017) [71], «Про дошкільну освіту» (2001) [67], Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт

дошкільної освіти) (2021) [2]; інтерпретаційні джерела науково-теоретичного характеру, що представлені словниково-довідковими виданнями, науковими працями (монографії, дисертації, автореферати) та окремими публікаціями, розміщеними на сторінках вітчизняної педагогічної періодики.

Експериментальна база дослідження: Комунальний заклад дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу № 241 Криворізької міської ради, старша група № 9 (27 дошкільників).

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та загальних висновків, списку використаних джерел, що налічує 89 найменувань. Загальний обсяг роботи складає 83 сторінок, із них 48 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Проблема формування пізнавальної самостійності старших дошкільників у науковій літературі

Найсприятливішим періодом життя людини для розвитку пізнавальної самостійності є дошкільний вік – період, коли відбувається формування особистості дошкільника та розвиток когнітивних процесів: уваги, пам'яті, мислення, сприймання, уяви.

Формування пізнавальної самостійності дітей старшого дошкільного віку набуває істотного значення в умовах підготовки до навчання в сучасній Новій українській школі.

Старший дошкільний вік є сенситивним періодом для формування пізнавальної самостійності, оскільки саме в цьому віці дитина вчиться усвідомлювати поставлену мету і шукає шляхи для її самостійної реалізації.

Формування пізнавальної самостійності дошкільника – складний і багатогранний процес, головну роль в якому відіграє дорослий.

Задля з'ясування сутності поняття «пізнавальна самостійність» розглянемо сутність понять «пізнання» та «самостійність».

У філософському енциклопедичному словнику дефініція «пізнання» тлумачиться як «суспільно-історичний процес здобування, нагромадження і систематизації знання про природу, суспільство, людину та її внутрішній світ» [87, с. 479].

В Українському педагогічному словнику термін «самостійність» трактується як: «властивість особистості, що характеризується двома чинниками: сукупністю засобів – знань, умінь і навичок, якими володіє особистість; ставленням особистості до процесу діяльності, її результатів і умов здійснення, а також зв'язками з іншими людьми, що з'являються в процесі

діяльності; здатність орієнтуватися на свої особистісні позиції, приймати власні рішення й реалізовувати їх, незалежно від ситуативних зовнішніх впливів» [23, с. 75].

У філософському енциклопедичному словнику термін «самостійність» тлумачиться як: вольова якість особистості, яка полягає в умінні за власною ініціативою ставити перед собою цілі, без сторонньої допомоги знаходити шляхи їх досягнення й виконувати прийняті рішення [88, с. 249]; узагальнена якість особистості, що виявляється в ініціативності, критичності, адекватній самооцінці й почутті особистої відповідальності за свою діяльність і поведінку [88,с. 251].

Італійська лікарка і педагог М. Монтесорі вважала, що в основі пізнавальної діяльності дитини лежить принцип «допоможіть мені це зробити самом» і зазначала, що вихователь має надавати дитині лише необхідну допомогу, ставитись до її дій із повагою, із вірою в її сили, надавати свободу самостійному розвитку дитини.

Р. Павелків, О. Цигипало визначають самостійність як «здатність особистості планувати, здійснювати контроль на основі наявних знань, умінь та навичок. Дитина отримує велике задоволення, якщо сама робить власні висновки, проявляє бажання розмірковувати. Якщо це міркування виявляється правильним, підтриманим дорослим, то такий процес приносить моральне задоволення, підкріплюється і стає моделлю поведінки» [63, с. 245].

Т. Піроженко розглядає самостійність як одну з особистих рис характеру людини, що сприяє розвитку спрямованості на самореалізацію та творчк самовмзначення. Дослідниця стверджує, що самостійність та ініціативність у дошкільників залежить від досвіду. «Збудити пізнавальну активність дошкільників є одним з головних завдань освітньої роботи дошкільного освітнього закладу. Це прямий шлях до умінь дошкільників, які будуть сприяти полегшенню адаптації до умов початкової школи, та розвитку в самостійності мислення, здатності здобувати знання» [65, с.136].

В. Мельник вважає, що «самостійність – це можливість і потреба покладатися на себе та свої сили, не просити допомогу в інших, незалежно й ініціативно діяти, це керована діяльність, яка сприяє розвитку майбутніх школярів» [61, с.80].

Дослідниця наголошує, що «самостійність – це можливість і потреба покладатися на себе та свої сили, не просити допомогу в інших, незалежно й ініціативно діяти, це керована діяльність, яка сприяє розвитку майбутніх школярів»[61, с.81].

Узагальнюючи думки В. Мельник, Р. Павелків, Т. Піроженко, О. Цигипало, можна стверджувати, що «самостійність» – це особливість особистості, що характеризується ініціативністю (уміння висувати нові ідеї, сміливі пропозиції), відповідальністю (свідоме ставлення до завдань), критичним ставленням до своєї діяльності (адекватно та позитивно оцінювати себе та інших), умінням її планувати, ставити перед собою цілі та завдання, вирішувати їх без допомоги дорослого.

Самостійність – стрижнева якість особистості, що виявляється у процесі виконання пізнавальних та практичних задач і характеризується прагненням працювати самостійно.

Самостійність – це базова якість особистості дитини, яка проявляється у її здатності діяти незалежно від допомоги та керівництва з боку дорослого, виявляти елементарну критичність та самокритичність, доводити будь-яку справу до кінця.

Ю. Демідова стверджує, що «пізнавальна самостійність притаманна кожній дитині та формується саме в тій діяльності, яка пов'язана з її розумовим розвитком. При цьому рівень її розвитку відповідає індивідуальним рисам й особливостям та соціальному досвіду» [31, с.11].

В. Тюріна вважає, що пізнавальна самостійність – це якість особистості, і розглядає її як готовність вирішувати нові пізнавальні завдання [86].

На думку Р. Руденського «пізнавальна самостійність – це елемент загальної самостійності дитини, яка базується на природних пізнавальних силах

і здібностях, формується у просторі функціональної свободи, регулюється внутрішнім механізмом самодисципліни та спрямована на розвиток самодіяльної дитини, здатної до самовиховання» [75].

М. Марусинець зазначає, що «активність дитини виявляється в її прагненні самостійно щось перетворити, змінити, відкрити, пізнати; пізнавальна активність дітей старшого дошкільного віку має два тісно пов'язані, проте не тотожні джерела – особистий досвід як наслідок його взаємодії зі світом та навчальний вплив вихователя. Перше джерело несе в собі відкритість світові, готовність цілісно його сприймати, зосереджувати увагу на особистісно значущому; друге – задає нормативну побудову пізнавальної самостійності» [59].

О. Мароциняк-Дорош зазначає, що «пізнавальна самостійність виявляється через безпосередній інтерес дитини до усього нового: предметів, явищ, з чим і пов'язані запитання дитини, спрямовані до дорослого; позитивне емоційне переживання, що пов'язано з вивченням нової інформації. У цьому проявляється зорієнтованість дитини на зовнішній світ, їх чуттєве й практичне ставлення до дійсності. Пізнавальна активність змушує дитину активно прагнути до пізнання навколишньої дійсності, шукати засоби задоволення своєї допитливості. Задовольняючи прагнення дітей пізнати все навколо себе, дорослі підтримують їх пізнавальні інтереси й розвивають у них допитливість як мотивацію всередині процесу переробки інформації» [60, с. 264–267].

О. Лісовець зазначає «пізнавальна самостійність, насамперед, виявляється в пізнавальній діяльності. Якщо пізнання – це процес засвоєння знання, то пізнавальна самостійність – властивість або якість особистості, включеної в цей процес, яка характеризує її як суб'єкта пізнавальної діяльності. Пізнаючи навколишній світ, дитина як активний суб'єкт прагне засвідчити свою індивідуальність, самостійність, спрямувати волю, енергію, дії на досягнення позитивного результату» [55, с.13].

Дослідниця виділяє «структурні компоненти пізнавальної самостійності дитини старшого дошкільного віку: мотиваційний (наявність пізнавального

інтересу до досліджуваного об'єкта, його властивостей і призначенням), змістовно-операційний (прояв пізнавальної активності, володіння найпростішими розумовими операціями, прагнення знайти нестандартні способи вирішення пізнавальної задачі), вольовий (збереження стійкої уваги до пізнавальної інформації, на отримання якої спрямована діяльність)» [55, с.13].

У своєму дослідженні ми поділяємо точку зору В. Мельник, котра зазначає, що «пізнавальна самостійність – це інтегративна динамічна якість, основа якої здатність і готовність дитини до діяльності в умовах відсутності безпосереднього контролю з боку дорослого, що визначається вміннями дітей свідомо планувати, організовувати свою діяльність»[61, с.83].

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження дозволяє констатувати про відсутність у науці єдиного підходу до розуміння та формулювання сутності пізнавальної самостійності. Крім того, з'ясовано, що поняття пізнавальної самостійності пов'язується з активністю, хоча ці поняття не є тотожними. *Активність характеризує ступінь участі в діяльності. Самостійність показує характер участі в діяльності.* Пізнавальна активність і пізнавальна самостійність – якості, які характеризують здатність дитини до навчання. Вони проявляються і розвиваються у пізнавальній діяльності.

Важливо дбати про формування пізнавальної самостійності у старших дошкільників, оскільки в цьому сенситивному періоді вони оволодівають мислительними операціями (аналіз, синтез, абстрагування, порівняння), набувають здатності не лише розуміти мету, поставлену перед ними, але й самостійної її реалізовувати, мають достатній рівень знань для оволодіння певними способами діяльності. Крім того, у дітей шостого року життя виникає усвідомлена здібність до довільного запам'ятовування, яке відображається у збільшенні інтересу до пізнання оточуючого світу.

Сучасний вихователь має не тільки дати базові знання, а й спрямувати старшого дошкільника на самостійне оволодіння ними. Задля цього сучасний вихователь має подбати про підготовку та проведення цікавого, насиченого інформацією заняття, яке б стимулювало їх допитливість у процесі роботи,

активізувало пізнавальні інтереси дошкільників та спонукало їх до активної пізнавальної діяльності, до самостійної роботи, яку дошкільник, отримавши завдання від вихователя готовий виконувати без його допомоги та втручання.

Пізнавальна самостійність визначається комплексом властивостей, що характеризують особистість і діяльність дошкільника, що відображають спрямованість на одержання нових знань про оточуючу дійсність.

На підставі аналізу наукової літератури з проблеми дослідження та урахування особливостей розвитку дітей старшого дошкільного віку нами визначено *компоненти пізнавальної самостійності*, як-от: *мотиваційний* (наявність інтересу до пізнання та пошуково-творчої діяльності, активність у виконанні завдань, прагнення до самостійності, прагнення творчого підходу до роботи, допитливість, інтерес до нестандартних завдань), *когнітивно-змістовий* (наявність системи базових знань, умінь та навичок, вміння сприймати, відбирати інформацію у відповідності з метою діяльності; уміння осмислювати проблему, уміння аналізувати, порівнювати, контролювати та коректувати роботу; уміння переносити та використовувати наявні знання та уміння у новій ситуації, уміння аргументувати свої судження та дії), *емоційно-вольовий* (прагнення доводити розпочату справу до кінця, при необхідності виправити та переробити роботу, знайти додаткову інформацію), *діяльнісно-перетворювальний* (здійснювати контроль та самоконтроль, надавати адекватну оцінку та самооцінку, організаторські уміння, уміння самоорганізації).

Виходячи з багатокомпонентної структури пізнавальної самостійності дітей старшого дошкільного віку нами визначено *критерії її сформованості та відповідні показники*:

1. Ставлення до пізнавальної діяльності:

– виявляє стійкий пізнавальний інтерес, готовність до виконання завдань, до пізнавальної діяльності та прагнення досягти успіху:

- виявляє нестійкий пізнавальний інтерес, займається пізнавальною діяльністю за потребою, не завжди прагне до досягнення успіху;
- без задоволення займається пізнавальною діяльністю або взагалі відмовляється від неї та виконання завдань.

2. Наявність знань та способів дій, які притаманні пізнавальній діяльності:

- наявність базових знань, умінь та навичок, вміння сприймати, відбирати інформацію у відповідності з метою діяльності;
- наявність ситуативних знань, неусвідомлених умінь та навичок, не в повній мірі сприймає, відбирає інформацію у відповідності з метою діяльності, досягає умовного результату (виконує роботу не точно, припускається помилок);
- відсутність базових знань, умінь та навичок, не вміння сприймати, відбирати інформацію у відповідності з метою діяльності.

3. Особливості сформованості вольової сфери старшого дошкільника:

- виявляє ініціативність, самостійність мислення у процесі виконання завдання, прагнення доводити розпочату справу до кінця, при необхідності виправляти та перероблювати роботу;
- рідко виявляє ініціативність, самостійність мислення у процесі виконання завдання, намагається доводити розпочату справу до кінця тільки з допомогою дорослого (вихователя), не прагне виправляти та перероблювати роботу;
- не виявляє ініціативність, самостійність мислення у процесі виконання завдання, не бажає доводити розпочату справу до кінця, намагається виконувати роботу з допомогою дорослого (вихователя).

4. Наявність організаторських здібностей, уміння самоорганізації:

- уміння самостійно відтворювати знання, застосовувати знання в інших умовах, здійснювати контроль та самоконтроль, надавати адекватну оцінку та самооцінку;

– ситуативний прояв самостійності, ситуативний прояв самоконтролю, прагнення виконувати завдання без допомоги дорослого;

– залишає роботу незавершеною; досягає мети за допомогою дорослого; виконує завдання тільки за зразком; має нестійку увагу, не вміє здійснювати самоконтроль.

Нами визначено три рівні сформованості пізнавальної самостійності (високий, достатній, низький) за визначеними критеріями та показниками.

Високий рівень сформованості пізнавальної самостійності характеризується тим, що дошкільник виявляє інтерес до пізнавальної діяльності, бере активну участь у виконанні запропонованих завдань, проявляє самостійність і активність, легко долає труднощі, проявляє наполегливість у досягненні результату.

Достатній рівень сформованості пізнавальної самостійності характеризується тим, що дошкільник виявляє ситуативний інтерес (роботу починає, але не завжди доводить її до кінця), час від часу проявляє самостійність і активність, виконує запропоновані завдання, але часто потребує допомоги дорослих, епізодично проявляє наполегливість у досягненні результату.

Низький рівень сформованості пізнавальної самостійності характеризується тим, що дошкільник не виявляє інтересу до пізнавальної діяльності, не бере активної участі у виконанні запропонованих завдань, не проявляє самостійність і активність, у нього відсутнє бажання справлятися з труднощами та досягти результату.

1.2. Формування пізнавальної самостійності старших дошкільників в ігровій діяльності

Для формування пізнавальної самостійності старший дошкільний вік є сприятливим періодом. У цей період відбувається поступова заміна провідної діяльності навчальною, набуває значного рівня розвитку мислення, пізнавальні та вольові процеси. Старший дошкільник вже здатний самостійно

сформулювати пізнавальну задачу, обрати засоби її вирішення з використанням ефективних і надійних прийомів, скласти план, зрозуміти необхідність перевірки результатів. Саме вплив пізнавального інтересу зумовлює довготривалу і стійку зосереджену увагу старшого дошкільника, прояв самостійності у вирішенні інтелектуального (розумового) або практичного завдання.

У новій редакції Базового компонента в освітньому напрямі «Гра дитини» формується ігрова компетентність; гра, яка є провідною діяльністю дошкільнят, характеризується тим, що дитина «виявляє стійкий інтерес та захоплення ігровою діяльністю, зацікавленість до реальних та уявлених ігрових подій, ігрового перевтілення та створення ігрових задумів, ситуацій, сюжетів та ігрових ролей. Мотивована на цінності групової солідарності у грі (людяність, відповідальність, справедливість, самовладання, дружність, позитивне спілкування, терпимість). Відповідально ставиться до вибору та виконання ігрової ролі; відтворює свої життєві враження у рольовій грі, використовуючи виразні засоби; виявляє повагу до думки іншого, емоційно реагує на зміни у правилах гри, демонструє інтерес до ігор інших дітей» [2, с. 14–15].

Розгляд особливостей формування пізнавальної самостійності старших дошкільників в ігровій діяльності передбачає розкриття сутності понять: «гра», «ігрова діяльність», «ігрова подорож».

У Сучасному тлумачному психологічному словнику В. Шапар розкриває поняття «гра» і зазначає, що це «форма діяльності в умовних ситуаціях, спрямована на відтворення і засвоєння суспільного досвіду, зафіксованого в соціально закріплених способах здійснення предметних дій, у предметах науки і культури [88].

Т. Піроженко, Т. Завязун, І. Карабаєва, Л. Соловйова, О. Сахно єдині думки про те, що «гра – діяльність, яка має мотиви, мету, результату дошкільному дитинстві творча сюжетно-рольова гра розглядається як провідний вид діяльності, адже в ній створюється зона найближчого розвитку, проявляються та розвиваються психічні процеси та новоутворення дошкільного

віку, відбувається оволодіння соціальним простором через спілкування з дорослим та однолітками. *Ігрова діяльність* – на основі психолого-педагогічних теорій та концепцій ігрової діяльності визначено, що термінологічне словосполучення «ігрова діяльність» є родовим стосовно поняття «гра». Отже, гра – це конкретний прояв індивідуальної та колективної ігрової діяльності дитини, яка має конкретно-історичний, багатовидовий, креативний і багатофункціональний характер» [38, с.79].

Гра є засобом виховання, формою організації навчання (дидактична гра) та виховання, методом і прийомом навчання дітей у педагогічному процесі закладу дошкільної освіти.

Вітчизняні науковці (Р. Павелків [63], О. Цигипало [63], Т. Поніманська [66]) розглядають гру як джерело формування особистості. На їх думку, гра як провідний вид діяльності дошкільника поєднує в собі як загальні для будь-якої соціальної діяльності ознаки (цілеспрямованість, усвідомленість, активна участь), так і специфічні (свобода і самостійність, самоорганізація, наявність творчої основи, почуття радості й задоволення).

Т. Поніманська зазначає, що «грі властиві певні *загальні, універсальні ознаки*:

1. Гра як активна форма пізнання навколишньої дійсності. Різноманітність її форм уводить дитину у сферу реальних життєвих явищ, завдяки чому вона пізнає якості та властивості предметів, їх призначення, способи використання; засвоює особливості стосунків між людьми, правила і норми поведінки; пізнає саму себе, свої можливості і здібності. Гра іншим чином відкриває шляхи пізнання світу, ніж праця і навчання. У ній практичне, дієве освоєння дійсності відбувається раніше, ніж здобуття знань...

2. Гра як свідомо і цілеспрямована діяльність. Кожній грі властива значуща для дитини мета. Навіть найпростіші ігри-дії з предметами мають певну мету... Чим менша дитина, тим більш наслідувальними є її ігрові дії. Поступово зростає рівень усвідомленості дітей у грі. Щоб досягти мети, вони відбирають необхідні засоби, іграшки, здійснюють відповідні дії та вчинки,

вступають у різноманітні стосунки з товаришами. Діти домовляються про тему і зміст гри, розподіляють ролі, певною мірою планують свою діяльність. Усе це свідчить про цілеспрямований, свідомий характер гри.

Крім загальних, *гра наділена специфічними, характерними тільки для неї ознаками:*

1. Гра як вільна, самостійна діяльність, що здійснюється за особистою ініціативою дитини. У грі дитина реалізує свої задуми, по-своєму діє, змінює за своїми уявленнями реальне життя. Гра є вільною від обов'язків перед дорослими сферою самодіяльності та самостійності дитини, оскільки, граючись, дитина керується власними потребами та інтересами. Воля і самостійність дитини виявляються у виборі гри, її змісту, у добровільності об'єднання з іншими дітьми, у вільному входженні в гру і виході з неї тощо.

2. Наявність творчої основи. Гра завжди пов'язана з ініціативою, вигадкою, кмітливістю, винахідливістю, передбачає активну роботу уяви, емоцій і почуттів дитини. Ініціативу і творчість у різних ситуаціях діти виявляють по-різному... Значну творчу роботу передбачають дидактичні ігри, які мають на меті розвиток пізнавальної активності, допитливості, швидкості розумових дій, ініціативи у прийнятті рішень.

3. Емоційна насиченість. У процесі гри діти переживають певні почуття, пов'язані з виконуваними ролями. У колективних іграх вони виявляють дружбу, товариську, взаємну відповідальність, відчують радість від результату, подолання труднощів. Більшість ігор супроводжуються естетичними емоціями» [66, с.307].

Т. Поніманська зауважує, що сучасна дошкільна педагогіка «найчастіше послуговується такою класифікацією ігор:

1. Творчі ігри. До них належать режисерські, сюжетно-рольові (сімейні, побутові, суспільні), будівельно-конструкційні, ігри на теми літературних творів (драматизації, інсценування).

2. Ігри за правилами. Цю групу утворюють рухливі (великої, середньої, малої рухливості; сюжетні, ігри з предметами; з переважанням основного руху:

бігу, стрибків тощо; ігри-естафети) та дидактичні ігри (словесні, з іграшками, настільно-друковані).

Окрему групу становлять народні ігри (забави, рухливі, дидактичні, обрядові)» [66, с.309].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови слово «*подорож*» тлумачиться як поїздка або пересування пішки по місцях віддалених від постійного місця проживання [16, с. 129]. У Вікіпедії слово «*подорож*» тлумачиться як переміщення якоюсь певною територією з метою її вивчення, а також із загальноосвітньою, пізнавальною, спортивною цілями. На нашу думку, *ігрова подорож* – це переміщення у процесі гри шляхом виконання певних завдань із загальноосвітньою, пізнавальною, спортивною цілями. Під час ігрової подорожі у старших дошкільників формуються позитивний настрій, відбувається пізнання нових знань, формування практичних умінь та навичок, цілеспрямованість, наполегливість, ініціативність тощо. У процесі ігрової подорожі інтегрально взаємодіють пізнавальна та продуктивна функції, що забезпечують процес від засвоєння знань до їх самостійного застосування на практиці.

1.3. Педагогічні умови формування пізнавальної самостійності старших дошкільників у процесі ігрової подорожі

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови умова визначається як вимога, пропозиція, що висувається однією зі сторін, які домовляються про що-небудь; як усна чи письмова домовленість про що-небудь; як правила, які встановлені в будь-якій сфері життя, діяльності; як обставини, за яких відбувається чи залежить будь-що [16, с. 129].

С. Гончаренко під педагогічними умовами розуміє «такі обставини, за яких компоненти навчального процесу (навчальні дисципліни, методика його викладання, навчання і виховання) подані в найкращих взаємовідносинах та взаємозв'язках, що дають можливість учителям плідно викладати, керувати навчальним процесом, а учням – успішно навчатися» [23, с. 118].

За філософським енциклопедичним словником, «умова філософська категорія, в якій відображаються універсальні відношення речі до тих факторів, завдяки яким вона виникає та існує. Завдяки наявності відповідних умов властивості речей переходять із можливості в дійсність переходять» [88, с. 482].

Тож, умови є важливим чинником результативності, оскільки вони є створюють саме те середовище, у якому досліджувані явища, процеси формуються та реалізуються.

Категорія «педагогічні умови» є похідною від поняття «умова».

У контексті нашого дослідження, під терміном «педагогічні умови» розуміємо сукупність внутрішніх і зовнішніх чинників, які забезпечують ефективність і результативність процесу формування пізнавальної самостійності старших дошкільників у процесі ігрової діяльності.

Визначаючи педагогічні умови формування пізнавальної самостійності старших дошкільників у процесі ігрової діяльності, ми виходили з теоретичних та практичних основ організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти, а також із компонентної структури пізнавальної самостійності (мотиваційний, когнітивно-змістовий, емоційно-вольовий, діяльнісно-перетворювальний компоненти).

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження дає підстави стверджувати, що формування пізнавальної самостійності старших дошкільників у процесі ігрової діяльності буде ефективним при дотриманні наступних педагогічних умов:

- мотивації старших дошкільників до пізнання оточуючого світу;
- стимулюванні пізнавального інтересу старших дошкільників шляхом ознайомлення з цікавою інформацією;
- урізноманітненні дидактичних ігор, що спонукають старших дошкільників до пізнавальної діяльності та їх систематичне використання під час проведення занять;
- співпраці старших дошкільників та дорослих (вихователів, батьків) у спільній пізнавальній діяльності.

Розглянемо кожну з педагогічних умов.

Умова 1. Мотивація старших дошкільників до пізнання оточуючого світу.

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження та наших спостережень дає підстави стверджувати, що готовність старших дошкільників до сприймання знань про оточуючий світ суттєво залежить від змотивованості дітей та сформованості у них відповідних ціннісних орієнтацій. Вважаємо, що мотивація спрямовує й організовує поведінку дитини, надає особистісного змісту та значущості її пізнавальній діяльності, сприяє перетворенню зовнішньо сформульованих цілей щодо пізнання оточуючого світу у внутрішні потреби особистості. Позитивна мотивація є системою цінностей, які особистість усвідомлює і переводить в особистісні принципи, переконання, установки та зміст пізнавальної діяльності.

Матеріал, що пропонується до вивчення має подаватись у такій формі, щоб викликати у дошкільників емоційний відгук, водночас бути достатньо складним, таким, що активізує пізнавальні психічні процеси, а також гарно ілюстрованим. Змістовно й ілюстративно бідний матеріал не має мотивуючої сили й не сприяє пробудженню зацікавленості до пізнання.

Реалізацію цієї педагогічної умови забезпечують такі методи роботи зі старшими дошкільниками: бесіди, пояснення, проблемно-ігрові завдання, спостереження, пізнавальні діалоги, моделювання ситуацій, тести, мозковий штурм, аналіз життєвих ситуацій, загадки, фізкультхвилинки тощо.

Умова 2. Стимулювання пізнавального інтересу старших дошкільників шляхом ознайомлення з цікавою інформацією.

Пізнавальний інтерес як важливе особистісне утворення та характеристика освітнього процесу завжди у центрі уваги педагогів. Пізнавальний інтерес розглядається як рушійна сила активізації навчання, формування пізнавальної самостійності особистості.

Проблема розвитку пізнавальних інтересів завжди цікавила вітчизняних педагогів і психологів. Цій проблемі присвячували свої праці: С. Гончаренко, В. Сухомлинський, Н. Ничкало, В. Онищук та ін.

У загальній спрямованості особистості пізнавальний інтерес представляє собою його інтелектуальний та емоціональний відгук на явища оточуючої дійсності. Тому в будь-якій діяльності особистість має змогу відчувати задоволення та радість від пізнання нового.

Як відомо, пізнавальний інтерес стимулює пізнавальну активність особистості і тим самим спрямовує розвиток її розумової, психічної та соціальної сфери, створює умови для формування пізнавальної самостійності.

Аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що *пізнавальний інтерес* – це активне мотивоване емоційне ставлення суб'єкта до предмета пізнання, яке має систематично враховуватись і розвиватись у процесі навчання, оскільки безпосередньо впливає на формування і розвиток особистісної спрямованості, сприяє формуванню в особистості міцних знань [23, с. 147].

У науковій літературі виділено такі підходи до класифікації пізнавальних інтересів:

1. За стійкістю пізнавального інтересу, розрізняють:

Ситуативний інтерес – епізодичне переживання, коли в особистості ще немає стійкого інтересу до предмета, він виникає як реалізація на щось нове, емоційно привабливе у змісті. Прояви інтересу мають тимчасовий характер.

Стійкий інтерес – перетворення епізодичного переживання у емоційно-пізнавальне ставлення до предмета, яке спонукає особистість прагнути до пізнання нового, вирішувати пізнавальні завдання.

Інтерес-ставлення – емоційно-пізнавальна спрямованість особистості, яка під впливом пізнавального інтересу поступово змінює її сенс життя.

2. За спрямованістю пізнавального інтересу, його розрізняють:

Безпосередній інтерес – до самого процесу діяльності – процесу пізнання або змісту навчального матеріалу.

Опосередкований інтерес – до результату діяльності (наприклад, до оволодіння певними знаннями).

3. За рівнем дієвості інтересів, розрізняють:

Пасивний інтерес – споглядальний, коли особистість лише сприймає цікавий для нього об'єкт.

Активний інтерес – той, який спонукає особистість оволодіти об'єктом інтересу і сприяє розвитку характеру, здібностей.

4. За обсягом пізнавального інтересу, розрізняють:

Широкі інтереси (пов'язані з процесом пізнання в цілому).

Вузькі інтереси (вивчення окремих тем, розділів).

Інтерес стимулює волю й увагу, допомагає легшому й міцнішому запам'ятовуванню.

Інтерес пізнавальний – прагнення до пізнання навколишнього світу не тільки з метою біологічної і соціальної орієнтації в дійсності, але і в найсуттєвішому відношенні людини до світу – у прагненні перейматися його багатогранністю, відображати у свідомості суттєві сторони, причинно-наслідкові зв'язки, закономірності, протиріччя; особлива вибірність направленості особистості на процес пізнання... [82, с. 80].

Пізнавальний інтерес є формою прояву пізнавальної потреби, яка забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення мети діяльності й тим самим сприяє орієнтації на ознайомлення з новими фактами, більш повному і глибокому відображенню дійсності, активне пізнавальне ставлення до пізнання оточуючої дійсності.

Умова 3. Урізноманітнення дидактичних ігор, що спонукають старших дошкільників до пізнавальної діяльності та їх систематичне використання під час проведення занять.

Дидактична гра є особливим видом ігрової діяльності. Дидактична гра створюється вихователем спеціально з навчальною метою. Таке навчання відбувається на основі ігрового і дидактичного завдань. Тому дошкільник не тільки отримує знання, але й їх узагальнює, закріплює і вчиться

використовувати у практичній діяльності. При цьому у дошкільників розвиваються пізнавальні процеси (мислення, увага, уява) та здібності. Дотримання правил у дидактичній грі забезпечують такі умови, як-от: колективна організація діяльності, коли гравці узгоджують свої дії і контролюють виконання правил однолітками; колективна організація діяльності, коли старші діти передають свій ігровий досвід молодшим. Спрямовують гру в потрібне русло правила гри, які об'єднують дидактичне та ігрове завдання, визначають послідовність ігрових дій, підвищують цікавість гри, дозволяють вихователю не прямо керувати нею, а регулювати взаємини дошкільників і формують міжособистісні стосунки. Дидактичний матеріал є засобом розв'язання дидактичного завдання. Розв'язання ігрового і дидактичного завдання є результатом дидактичної гри і показником її результативності.

Р. Павелків, О. Цигипало зазначають, що «основна мета будь-якої дидактичної гри – навчальна. Тому основним компонентом у ній виступає дидактичне завдання, яке сховане від малюка ігровим. Дитина просто грається, але за внутрішнім психологічним значенням – це процес ненавмисного навчання. Своєрідність дидактичної гри і визначається раціональним поєднанням двох завдань: дидактичного та ігрового. Якщо переважає навчальне завдання, то гра перетворюється у вправу, а якщо ігрове, то діяльність губить навчальне значення. Навчання у формі дидактичної гри, засноване на прагненні дитини входити в уявну ситуацію і діяти за її законами, тобто відповідає тобто відповідає віковим особливостям дошкільника... Дотримання правил виступає неодмінною умовою розв'язання ігрового та дидактичного завдання. Дидактична гра може відбутися тільки при умові, коли правила стають внутрішнім результатом дитячої діяльності, а не виступають лише як зовнішня вимога дорослого..., у дидактичній грі вони завжди відкриті і усвідомлені... Молодші дошкільники усвідомлюють ігровий результат. Старші починають згадувати результат, пов'язаний з розв'язанням дидактичного завдання: навчився, здогадався, розв'язав. Дидактична гра виступає одночасно

як вид ігрової діяльності і форма організації взаємодії дорослого з дитиною. У цьому й полягає її своєрідність» [63, с. 190-192].

Умова 4. Співпраця старших дошкільників та дорослих (вихователів, батьків) у спільній пізнавальній діяльності.

Формування пізнавальної самостійності у старших дошкільників є успішним при співпраці дітей, вихователів та батьків. Сім'я – первинне соціальне мікросередовище для дитини, вона має значний вплив на активізацію пізнавальних інтересів дітей, мотивацію до пізнання оточуючого світу. Більш відкритими до співпраці з батьками стають сучасні заклади дошкільної освіти, співпраця вихователів і батьків – один із чинників успішного розвитку і виховання дитини, формування її пізнавальної самостійності та повноцінної, гармонійної особистості.

Співпраця і взаємодія педагогів ЗДО і батьків передбачає взаємодопомогу, взаємоповагу та взаємодовіру між обома сторонами, знання педагогом особливостей розвитку пізнавальної сфери дитини в сім'ї та знання батьками особливостей розвитку пізнавальної сфери дошкільника в закладі дошкільної освіти. Співпраця і взаємодія педагогів ЗДО і батьків передбачає їх спільну роботу, спільне визначення цілей, планування, організацію та підбиття підсумків. Також важливо, щоб співпраця і взаємодія передбачала організацію продуктивного спілкування всіх учасників освітнього процесу, включала в себе обмін думками, почуттями, ідеями, врахування педагогами особливостей сімейного виховання, врахування батьками особливостей виховання дитини у закладі дошкільної освіти. Співробітництво передбачає партнерське ставлення до батьків як до учасників освітнього процесу, підвищення рівня їх педагогічних знань, умінь і навичок, залучення у підготовці і проведенні спільних заходах, спрямованих на розвиток пізнавальної сфери дитини та формування її пізнавальної самостійності.

Висновки до розділу 1

Сучасна дошкільна освіта орієнтована на підвищення ефективності навчання, забезпечення різнобічного особистісного розвитку дітей відповідно до їх індивідуальних нахилів і здібностей, залучення дошкільників до активної пізнавальної самостійності й творчої діяльності. Таке багатогранне й складне явище як пізнавальна самостійність розвивається на основі пізнавальної потреби дошкільників у різних видах діяльності (пізнавальної, ігрової тощо), забезпечує пізнання дитиною оточуючого світу та характеризується наявною пізнавальною орієнтацією дитини, інтересом, ініціативою та самостійністю.

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження, дозволяє стверджувати, що пізнавальна самостійність – це інтегративна динамічна якість, основа якої здатність і готовність дитини до діяльності в умовах відсутності безпосереднього контролю з боку дорослого, що визначається вміннями дітей свідомо планувати, організовувати свою діяльність

На підставі аналізу наукової літератури з проблеми дослідження та урахування особливостей розвитку дітей старшого дошкільного віку нами визначено компоненти пізнавальної самостійності, як-от: мотиваційний, когнітивно-змістовий, емоційно-вольовий, діяльнісно-перетворювальний.

Виходячи з багатокомпонентної структури пізнавальної самостійності дітей старшого дошкільного віку нами визначено критерії її сформованості та відповідні показники, як-от: ставлення до пізнавальної діяльності; наявність знань та способів дій, які притаманні пізнавальній діяльності; особливості сформованості вольової сфери старшого дошкільника; наявність організаторських здібностей, уміння самоорганізації.

За визначеними критеріями та показниками нами виділено три рівні сформованості пізнавальної самостійності: високий, достатній, низький.

На підставі аналізу наукової літератури з проблеми дослідження нами теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування пізнавальної самостійності старших дошкільників у процесі ігрової діяльності.

РОЗДІЛ 2.

ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА ЩОДО ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ПРОЦЕСІ ІГРОВОЇ ПОДОРОЖІ

2.1. Вивчення стану формування пізнавальної самостійності старших дошкільників в ігровій діяльності у сучасному закладі дошкільної освіти

На початку дослідницької роботи перед нами постали *наступні завдання*:

– провести опитування серед вихователів Комунального закладу дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу № 241 Криворізької міської ради з метою з'ясування їх ставлення до формування пізнавальної самостійності старших дошкільників;

– використовуючи відповідні діагностичні методики виявити початковий рівень сформованості пізнавальної самостійності старших дошкільників.

З метою вивчення ставлення вихователів до формування пізнавальної самостійності старших дошкільників нами було проведено опитування вихователів Комунального закладу дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу № 241 Криворізької міської ради. Вихователям (9 осіб) було запропоновано дати відповіді на такі запитання:

1. Як Ви розумієте сутність поняття «пізнавальна самостійність дошкільників»?
2. Чи дбаєте Ви про формування пізнавальної самостійності старших дошкільників?
3. Яким чином Ви дбаєте про формування пізнавальної самостійності старших дошкільників?
4. Чи погоджуєтеся Ви з твердженням про те, що формування пізнавальної самостійності старших дошкільників буде результативним при дотриманні педагогічних умов, як-от: мотивація старших дошкільників до пізнання оточуючого світу; стимулювання пізнавального інтересу старших дошкільників шляхом ознайомлення з цікавою інформацією; урізноманітнення дидактичних ігор, що спонукають старших дошкільників до пізнавальної діяльності та їх

систематичне використання під час проведення занять; співпраця старших дошкільників та дорослих (вихователів, батьків) у спільній пізнавальній діяльності?

5. Чи погоджуєтеся Ви з думкою про те, що спільна діяльність педагогів ЗДО та батьків забезпечує успішне формування пізнавальної самостійності старших дошкільників?

Аналіз одержаних результатів опитування свідчить про те, що більшість вихователів закладу освіти правильно розуміють сутність поняття «пізнавальна самостійність дошкільників». Вихователі Комунального закладу дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу № 241 Криворізької міської ради (93,0% від опитаних) цілком правильно зазначили, що пізнавальна самостійність дошкільників – це «спрямованість дитини на засвоєння нових знань, а саме готовність дошкільника до активної пошукової роботи», «здатність дошкільника вчитися самостійно з метою вирішення нової пізнавальної задачі», «здійснення пізнавальної діяльності на фоні позитивного відношення до пізнання».

Крім того, більшість вихователів зазначили (майже 96,0 % від опитаних) що вони усвідомлюють, що дошкільний вік – найсприятливіший період для розвитку пізнавальної сфери і постійно дбають про формування пізнавальної самостійності старших дошкільників.

Переважає більшість вихователів Комунального закладу дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу № 241 Криворізької міської ради зазначили, що задля успішного формування пізнавальної самостійності старших дошкільників вони проводять тематичні заняття, пізнавальні діалоги, спілкування в колі, квести, різноманітні ігри тощо.

Вихователі закладу дошкільної освіти також поділяють думку про те, що врахування сукупності зазначених педагогічних умов сприяє успішному формуванню пізнавальної самостійності старших дошкільників.

Вихователі одностайно висловили думку про те, що лише спільна діяльність педагогів ЗДО та батьків забезпечує успішне формування

пізнавальної самостійності старших дошкільників, тому вони постійно залучають батьків до участі у різноманітних пізнавальних заходах, радять батькам власним прикладом залучати дітей до пізнавальної діяльності.

З метою виявлення початкового рівня нами була використана діагностична методика «Запитати і вгадати» (за П. Торренсом), а також діагностична методика «Переплутані лінії» (подані у додатку А).

Нами були виявлені три рівні сформованості пізнавальної самостійності старших дошкільників Комунального закладу дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу № 241 Криворізької міської ради: високий рівень сформованості пізнавальної самостійності старших дошкільників (виявили 16,0% старших дошкільників), достатній рівень сформованості пізнавальної самостійності старших дошкільників (виявили 48,0% старших дошкільників) та низький рівень сформованості пізнавальної самостійності старших дошкільників (виявили 36,0% старших дошкільників).

Одержані результати свідчать про те, що переважають достатній та низький рівні сформованості пізнавальної самостійності старших дошкільників. Це наводить на думку про те, що вихователям ЗДО слід більше уваги приділяти формуванню пізнавальної самостійності старших дошкільників і разом з традиційними заняттями як основної освітньої форми взаємодії з дітьми, активніше використовувати альтернативні форми.

Так, наприклад, С. Ладивір пропонує проводити з дітьми дошкільного віку ефективні форми:

1) *«тематичні мініатюри»* – спільне обговорення тем, підкріплених візуальними маркерами, які стосуються абстрактних понять: краси, добра, любові, екології, природних ресурсів тощо;

2) *освітні ситуації природничого змісту* – форма спільної діяльності педагога і дітей, яка планується й цілеспрямовано організується з метою систематизації, поглиблення, узагальнення особистого досвіду дітей у контексті розв'язання освітніх завдань;

3) *подорожі, мандрівки у природу* (реальні й віртуальні) – спільне відкриття, споглядання, спостереження довкілля, які вдосконалюють рівень мислення дитини образами, барвами, звуками, розвивають процеси сприймання, пам'яті, уваги, мовлення, дарують приємні враження та енергію, збагачують морально, емоційно й естетично;

4) *екскурсії* (у природу, на фермерські об'єкти, у музей природи, на природоохоронні об'єкти) – форма організації освітньої діяльності, пов'язана зі спостереженням і вивченням різних явищ, предметів, процесів у природних умовах, музеях, на виставках тощо;

5) *цільові прогулянки* (модифікація ідеї Н. Яришевої) з використанням медіазаписів – записування на аудіо «голосів природи», «розмов братів наших менших», а також тематичне відео для подальшого створення екомедіатеки;

6) *експериментування з природничими матеріалами* – евристично-пошукова діяльність, яка стимулює дитячий інтерес і допитливість, активізує процес пізнання довкілля, підштовхує до самостійних відкриттів;

7) *колекціонування природних матеріалів* – цілеспрямований збір, як правило, однорідних предметів, що зазвичай мають наукову, історичну або художню цінність» [51, с. 173–174].

Таким чином, упровадження цих методів у практику дошкільної освіти дозволить зробити освітній процес більш цікавим та ефективним для подальшого всебічного розвитку дошкільника.

2.2. Презентація занять з формування пізнавальної самостійності старших дошкільників у процесі ігрової подорожі

Переважання достатнього та низького рівня сформованості пізнавальної самостійності старших дошкільників обумовлює необхідність підвищення пізнавальної самостійності старших дошкільників засобом залучення їх до ігрової діяльності. Задля формування пізнавальної самостійності старших дошкільників у процесі ігрової подорожі нами був розроблений орієнтовний календарний план проведення тематичних занять з використанням ігрових

подорожей і поданий у таблиці 2.1. Формування пізнавальної самостійності старших дошкільників у процесі ігрової подорожі передбачало дотримання теоретично обґрунтованих нами педагогічних умов формування пізнавальної самостійності старших дошкільників у процесі ігрової подорожі.

Таблиця 2.1.

**Орієнтовний календарний план
проведення тематичних занять «Пізнаємо оточуючий світ»**

<i>№/п</i>	<i>Тема заняття</i>	<i>Передбачена ігрова подорож</i>
<i>Вересень</i>		
1.	Природа – наш дім	Подорож у світ природи
2.	Жива природа	Подорож на природоохоронні об'єкти
3.	Нежива природа	Подорож на природоохоронні об'єкти
4.	Сонце і Сонячна система	Віртуальна подорож до Сонячної системи
<i>Жовтень</i>		
5.	Осінь. Осінні явища	Осінь подорож
6.	Гриби	Віртуальна подорож в царство грибів
7.	Овочі на нашому столі	Віртуальна подорож на базар
8.	Фрукти. Фруктові дерева	Віртуальна подорож в плодовий сад
<i>Листопад</i>		
9.	Так починається осінь	Подорож до місцевого парку
10.	Як рослини готуються до зими	Подорож до місцевого парку
11.	Як тварини готуються до зими	Подорож до місцевого парку
12.	Кому потрібна вода	Віртуальна подорож у природу
<i>Грудень</i>		
13.	Колообіг води в природі. Опали	Віртуальна подорож у природу
14.	Мешканці води – риби	Віртуальна подорож в акварій
15.	Мешканці океанів	Віртуальна подорож в океанарій
16.	Домашні та свійські тварини	Віртуальна подорож в село
<i>Січень</i>		
17.	Сезонні зміни взимку	Віртуальна зимова подорож
18.	Кімнатні рослини	Віртуальна подорож в оранжерею
19.	Повітря, його властивості	Віртуальна подорож в природу
20.	Ґрунт – жива земля	Віртуальна подорож в природу
<i>Лютий</i>		
21.	Казкова подорож до зимового лісу	Віртуальна подорож до зимового лісу
22.	Зимуючі птахи. Птахи – наші друзі.	Подорож у світ природи
23.	Дерева взимку	Віртуальна подорож до зимового лісу
24.	Цікавий світ навколо тебе	Віртуальна подорож в природу

<i>Березень</i>		
25.	Так починається весна	Подорож у світ природи
26.	Перші квіти весняні	Подорож до Країни весни
27.	Комахи	Подорож у світ природи
28.	Каміння	Подорож у світ природи
<i>Квітень</i>		
29.	Тварини Африки	Віртуальна подорож до Африки
30.	Тварини Півночі	Віртуальна подорож на Північ
31.	Земноводні тварини	Віртуальна подорож у світ природи
32.	Змії	Віртуальна подорож у світ природи
<i>Травень</i>		
33.	Природа України	Віртуальна подорож Україною
34.	Природа рідного краю	Подорож до місцевого парку
35.	Червона книга України	Подорож до музею природи
36.	Країни світу	Подорож до країн світу

Наводимо методичну розробку тематичного заняття з формування пізнавальної самостійності старших дошкільників у процесі ігрових подорожей, що було проведено нами в групі № 9 (дітей старшого дошкільного віку) в Комунальному закладі дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу № 241 Криворізької міської ради під час виробничої практики. У ході проведення тематичного заняття ми використовували ігри «На що схоже?», «Жива і нежива природа», «Природа – наш дім».

Методичні розробки інших тематичних занять з формування пізнавальної самостійності старших дошкільників у процесі ігрових подорожей по у додатку Б.

Під час підготовки до тематичних занять з формування пізнавальної самостійності старших дошкільників у процесі ігрових подорожей ми послуговувалися окремими матеріалами посібника Н. Костенко, С. Окуненко [47], а також під час проведення занять нами був використаний іграшковий кіт «Любознайчик», з яким старші дошкільники подорожували, пізнаючи оточуючий світ..

Тематичне заняття – подорож № 1. Природа – наш дім.

Мета: вчити дітей розрізняти природу і не природу, називати об'єкти живої і неживої природи; показати Землю як дім для всього живого; викликати

бажання берегти спільний дім; виховувати любов до природи, вміння співпереживати.

Матеріали: іграшковий кіт Любознайчик (використовується і на всіх подальших заняттях), картки «Природа – не природа», картинки для ігор «Живе – неживе», «На що схоже?».

Хід заняття

I. Вступ

Вихователь. Діти, ви любите подорожувати? Тоді сьогодні ми вирушаємо в подорож у світ природи. Шлях перед нами довгий, але цікавий. А допомагатиме нам у дорозі кіт Любознайчик. Любознайчиком kota звать тому, що він допитливий і дуже любить природу. Ви готові? Тоді в дорогу.

II. Основна частина

Вихователь. Любознайчик дуже хоче дізнатися, що таке природа. Розкажіть йому. (Це сонце, повітря, вода, рослини, тварини...)

А що не можна назвати природою? (Те, що зробили люди.)

А миші та птахи є в природі? (Так.) Це дуже добре, бо Любо-знайчику в дорозі сумно буде без них. А машини або літаки в природі є? (Ні, машини та літаки виготовляють люди.)

А ось кінь і верблюд – це природа, але на них теж можна їздити. Люди часто вигадують речі, схожі на ті, що є в природі. Діти, давайте пограємо у гру і пригадаємо такі речі.

Гра «На що схоже?»

Педагог показує дітям картинки із зображенням об'єктів природи, а діти називають схожі на них об'єкти, створені людиною. Наприклад: бабка схожа на літак, кит – на підводний човен, сонце – на лампу тощо.

Вихователь. Молодці! Тепер Любознайчик усе зрозумів і не буде плутати природу і не природу. Усю природу можна розділити на живу і неживу. Жива природа – це те, що рухається, росте, розвивається, розмножується і вмирає.

А зараз я вас запрошую на галявину, де ми зможемо трохи відпочити і пограти в гру «Живе – неживе».

Гра «Жива і нежива природа»

Педагог пропонує дітям картинки з зображенням об'єктів живої і неживої природи.

Вихователь. Любознайчик намагався сам розібратися, що на цих картинках живе, а що неживе. Але котик усе переплутав. Допоможемо йому?

Діти беруть по одній картинці, розповідають, що на ній зображено, живе воно чи неживе, і пояснюють, чому так вважають.

Фізкультхвилинка «Жива і нежива природа»

Коли педагог називає об'єкт живої природи, діти доволно рухаються, неживої – стоять на місці.

Вихователь. Колись дуже давно для людини єдиним домом була природа. Минав час, людина навчилася споруджувати будинки, літати в космос, створила багато корисних речей. Але природа й далі залишається домом для людини. Чому? (Діти висловлюють свої міркування).

У кожної людини є свій будинок, свої оселі є також у тварин. Діти, а як називається наш спільний дім? (Земля.)

Гра «Природа – наш дім»

Вихователь. Любознайчик живе в будинку разом зі своїми господарями. Він пропонує погратися з ним і порівняти людський будинок із нашим спільним домом – природою. Ці дві оселі зображені на малюнках – погляньте на них. (*Педагог розміщує перед дітьми плакат, де з одного боку зображені кімнати людського житла, а з другого – природний краєвид.*) Котик називатиме те, що є в будинку, а ви знайдіть схоже у природі.

– У нашому будинку світло йде від лампи, а в природі... (*від сонця*). Але сонце не тільки світить, а й гріє. У будинку його можна порівняти з обігрівачем, плитою або батареєю.

– У будинку людина придумала душ. А що схоже є в природі? (*Дощ*.)

– Коли в кімнаті жарко, ми вмикаємо кондиціонер, вентилятор. Яке явище природи нагадують ці прилади? (*Вітер*.)

– У будинку є підлога, а в природі... (*земля, ґрунт під ногами*).

- У будинку килим – у природі... (*трава*).
- У будинку стіни, а в природі... (*гори і дерева*).
- У будинку вогонь горить на плиті, а в природі вогонь виривається з... (*вулкана*).

– У Любознайчика сніг і лід у холодильнику, а звідки вони беруться в природі? (*У природі сніг іде з хмар, а лід накопичується на вершинах гір, льодом укриваються річки, озера, калюжі.*)

– Тварини є в обох будинках, тільки дикі і домашні. Рослини є там і там, але дикорослі та кімнатні.

Справді, наші будинки дуже схожі. З'єднайте на малюнку те, що схоже в будинку і природі: сонце і лампу, килим і траву і т. д.

III. Підсумки заняття

Вихователь. Людина – найрозумніша істота на планеті Земля. Та чи зможе вона жити без птахів, звірів, комах, риб, дерев, квітів, ягід, грибів? Звичайно ж, ні! Любознайчик просить вас усіх використовувати свої знання та вміння для охорони та захисту природи.

Рекомендації батькам

Запропонуйте дітям скласти пам'ятку «Як поводитися в гостях у природи» і намалювати до неї малюнки.

Нами були підготовлені методичні рекомендації для вихователів ЗДО та поради для батьків щодо формування пізнавальної самостійності старших дошкільників.

Методичні рекомендації для вихователів ЗДО щодо формування пізнавальної самостійності старших дошкільників

1. Вихователь має пам'ятати, що дошкільне дитинство – найсприятливіший період для формування пізнавальної самостійності особистості.

2. Вихователь не має робити за дитину те, що вона здатна виконати сама.

3. Вихователь має пам'ятати, що під час навчання не може бути поспіху.

4. Вихователь має подбати про створення в освітньому процесі доброзичливої атмосфери.

5. Вихователь має пам'ятати, що будь яке навчання дошкільників відбувається ефективно у грі.

6. Вихователь має постаратися уникати оцінок і порівнянь з іншими дітьми. Порівнювати дитину можна тільки з власними досягненнями.

7. Вихователь має завжди налаштовувати дитину на успіх, промовляючи: «Я знаю, ти впорасешся», «Я знаю, у тебе все вийде».

8. Коли дошкільник пізнає світ і висловлює власну думку не треба його обсмикувати і постійно поправляти, оскільки це може привести до розвитку почуття власної слабкості і безпорадності.

9. Вихователь має вчасно нагадувати дитині не словами, а спеціальними «підказками» те, що вона повинна зробити.

10. Вихователь має сам виявляти пізнавальну активність і бути для дошкільника прикладом того як збагачувати свої знання і використовувати їх у практичній діяльності.

11. Вихователь має ділитися з дошкільниками цікавою інформацією і тим самим формувати їх пізнавальну самостійність.

12. Задля формування пізнавальної самостійності дошкільників проводити тематичні заняття, використовувати різноманітні ігри.

13. Вихователь має вчити дітей «думати на два кроки вперед», легко спілкуватися, обмінюватися інформацією з ровесниками та іншими людьми.

14. І головне, вихователь має дотримуватися принципу дитиноцентризму – максимального наближення навчання і виховання кожної дитини до її особистісних здібностей, інтересів, можливостей.

*Поради для батьків щодо формування пізнавальної самостійності
старших дошкільників*

1. З самого раннього віку намагайтеся розгледіти в дитини її інтереси, нахили, уподобання і створюйте сприятливі умови для їх розвитку.

2. Батькам необхідно якомога частіше показувати дитині оточуючий світ через відвідування ігрових майданчиків, галявин, музеїв, магазинів іграшок, парків, зоопарків та задовольняти її допитливий розум.

3. Після прогулянок, заохочуючи дитину до пізнавальної діяльності ставити навідні запитання та спонукати до розмірковування та роздумів

4. Залучаючи дитину до пізнавальної діяльності завжди враховуйте її вікові та індивідуальні особливості.

5. Будьте уважні до запитань дитини, не залишаючи їх без відповіді. Якщо відповіді на запитання не буде або вона не задовольнить допитливий розум дитини, то вона може припинити розпитування.

6. Дозволяйте дитині експериментувати, заохочуючи її до дослідної діяльності

7. Не можна забороняти дитині отримувати враження (бігати по калюжах, плескатися в басейні тощо) та цінний досвід.

8. Заохочуйте бажання дитини пофантазувати.

9. Переглядайте разом з дитиною цікаві, пізнавальні телепередачі, відеофільми, мультфільми, читайте разом дитячі книги і обов'язково коментуйте побачене і почуте.

10. Впроваджуйте освітній процес у повсякденне життя, знайомте дитину з числами, з кольорами, з літерами, стимулюйте інтерес до пізнання, створюйте фундамент для майбутнього навчання.

11. Прагніть зробити будь-яке навчання забавою, через зацікавлення дитини прищеплюйте їй любов до навчання.

12. Стимулюйте допитливість дитини особистим прикладом, дайте зрозуміти дитині, що і дорослі люблять досліджувати світ, що навчатися треба впродовж життя.

Висновки до розділу 2

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження та аналіз результатів дослідницької роботи свідчать про те, що пізнавальна самостійність

дошкільників є наслідком правильно організованої вихователями ЗДО та батьками пізнавальної діяльності до якої діти долучаються з потреби і прагнення пізнавати оточуючий світ.

Аналіз одержаних результатів проведеної дослідницької роботи дозволяє стверджувати, що більшість опитаних вихователів ЗДО усвідомлює важливість формування пізнавальної самостійності старшого дошкільника, докладають значних зусиль для цього, готують і проводять з дошкільниками тематичні заняття. Під час проведення тематичних занять вихователі ЗДО залучають дошкільників до ігрової діяльності, прагнучи до раціонального поєднання двох завдань: дидактичного та ігрового.

Більшість вихователів ЗДО поділяють думку про те, що формування пізнавальної самостійності старших дошкільників є результативним при дотриманні педагогічних умов, як-от: мотивація старших дошкільників до пізнання оточуючого світу; стимулювання пізнавального інтересу старших дошкільників шляхом ознайомлення з цікавою інформацією; урізноманітнення дидактичних ігор, що спонукають старших дошкільників до пізнавальної діяльності та їх систематичне використання під час проведення занять; співпраця старших дошкільників та дорослих (вихователів, батьків) у спільній пізнавальній діяльності.

Нами запропоновано орієнтовний календарний план проведення тематичних занять «Пізнаємо оточуючий світ» та наведено методичні розробки занять з формування пізнавальної самостійності старших дошкільників у процесі ігрової подорожі.

Перш за все батьки, з перших днів народження дитини, мають дбати про розвиток пізнавальної сфери дитини, знайомити її з оточуючим світом, розповідати цікаву інформацію, власним прикладом залучати до пізнавальної діяльності. Задля успішного формування пізнавальної самостійності старших дошкільників нами підготовлені методичні рекомендації для вихователів ЗДО та поради для батьків.

ВИСНОВКИ

Актуальність і доцільність проблеми формування пізнавальної самостійності старших дошкільників для подальшого успішного особистісного становлення. Вітчизняні дослідники: Н. Белоусова, І. Біла, Н. Волошина, С. Єлманова, І. Карабаєва, І. Карасьова, О. Ноздрова, Н. Поніманська, Г. Яворська та ін. наголошують на важливості розвитку пізнавальної сфери дітей, залучення їх до пізнавальної діяльності та формування пізнавальної самостійності старших дошкільників. Залучення дітей до пізнавальної діяльності є запорукою успішного формування пізнавальної самостійності старших дошкільників.

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження, дає підстави стверджувати, що пізнавальна самостійність – це інтегративна динамічна якість, основа якої здатність і готовність дитини до діяльності в умовах відсутності безпосереднього контролю з боку дорослого, що визначається вміннями дітей свідомо планувати, організовувати свою діяльність.

Нами визначено компоненти пізнавальної самостійності, як-от: мотиваційний, когнітивно-змістовий, емоційно-вольовий, діяльнісно-перетворювальний. За визначеними критеріями та показниками нами виділено три рівні сформованості пізнавальної самостійності: високий, достатній, низький. А також теоретично обгрунтовано педагогічні умови формування пізнавальної самостійності старших дошкільників у процесі ігрової діяльності.

Під час проведення дослідницької роботи нами запропоновано орієнтовний календарний план проведення тематичних занять «Пізнаємо оточуючий світ» та наведено методичні розробки занять з формування пізнавальної самостійності старших дошкільників у процесі ігрової подорожі.

Ми дійшли висновку про те, що тільки співпраця педагогів і батьків є запорукою успішного формування пізнавальної самостійності старших дошкільників у процесі ігрової діяльності. Нами підготовлено методичні рекомендації для вихователів і поради для батьків щодо формування пізнавальної самостійності старших дошкільників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми психології. *Психологія розвитку дошкільника* : збірник наукових праць / заг. ред.: С. Д. Максименка, С. Є. Кулачківської. Київ : Нора-прінт, 2004. Т. 4. 120 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) / Науковий керівник: Т. О. Піроженко, член-коресп. НАПН України, проф, д-р псих. наук; Авт. група: Байєр О. М., Безсонова О. К., Брежнева О. Г., Гавриш Н. В., Загородня Л. П., Косенчук О. Г., Корнеєва О. Л., Лисенко Г. М., Левінець Н. В., Машовець М. А., Мордоус І. О., Нерянова С. І., Піроженко Т. О., Половіна О. А., Рейпольська О. Д., Шевчук А. С. Київ : Видавництво, 2021. 36 с.
3. Біла І. Повернімо дитині дитинство! : [добірка творчих ігор-вправ]. Дошкільне виховання. 2013. № 7. С. 17–18.
4. Біла І. Спостережливість – ключ до пізнання : [про розвиток спостережливості у дітей дошкільного віку]. *Дошкільне виховання*. 2008. № 4. С. 9–11.
5. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О. І. Білан; за заг. ред. О. В. Низьковської. Тернопіль : «Мандрівець», 2017. 256 с.
6. Белоусова Н. Г. Розвиваємось – граємо, пізнаємо – зростаємо : [блочне планування організованої діяльності дітей переддошкільного віку за сферами життєдіяльності та лініями розвитку]. Бібліотечка вихователя дитячого садка. 2011. № 3. С. 3–75.
7. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2-х кн. Київ : Либідь. Кн. 1 : Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. 2003. 280 с.
8. Бех І. Д. Виховання особистості : підруч. для студ. ВНЗ. Київ : Либідь, 2008. 840 с.
9. Бібік Н. М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів : автореф. дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.01. Київ, 1998. 40 с.

10. Біла І. М. Світосприймання: основи та передумови у дошкільному віці. *Актуальні проблеми психології* : збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2016. Т. IV : Психологія розвитку дошкільника. Вип. 12. С. 4–13.

11. Богущ А. М. Дошкільна і початкова ланки освіти – сходинки наступності. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2017. № 28. С. 23–27.

12. Буздуган О. А., Єгорова Г. М. Педагогічні умови виховання пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку у процесі ознайомлення з оточуючою дійсністю. *Дошкільна освіта у вимірі сучасності : педагогічний альманах*. Одеса : Бондаренко М. О., 2019. С. 11–16.

13. Бурова А. Організація ігрової діяльності дошкільників. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2009. № 1. С. 29–33.

14. Варій М. Й. Загальна психологія : підр. для студ. вищ. закл. 3-тє вид. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.

15. Вева А. В. Подорож Незнайка країнами світу : інтегрована діяльність у старшій групі з пріоритетом пізнавальної лінії розвитку. Дошкільний навчальний заклад. 2012. № 3. С. 12–15.

16. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. Київ: ВТФ «Перун», 2009. 1728 с.

17. Виховуємо базові якості особистості старшого дошкільника в умовах ДНЗ : метод. посіб. / заг. ред. Н. Гавриш. Харків : Мадрид, 2015. 220 с.

18. Взаємодія закладу дошкільної освіти та сім'ї у вихованні самостійності дітей старшого дошкільного віку: навчально-методичний посібник / укл.: О. В. Лісовець. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2022. 99 с.

19. Волошина Н. Гра дарує радість пізнання : дидактичні посібники для сенсорного розвитку. Дошкільне виховання. 2013. № 12. С. 20–22.

20. Гавриш Н., Пометун О. Дошкільнятам – освіта для сталого розвитку: парціальна програма для системи дошкільної освіти. Київ, 2019. 23 с.

21. Гавриш Н. Пізнавальні діалоги з дошкільниками. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2009. № 2. С. 46–52.
22. Гайдаржийська Л. П. Розвиток пізнавальної активності як психологічна проблема навчання дітей дошкільного віку. Зб. наук. пр. Психологічні науки / Бердян. держ. пед. ун-т, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Бердянськ, 2007. № 4. С. 67–72.
23. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Вища школа, 2001. 546 с.
24. Гріньова О. М., Терещенко Л. А. Дитяча психодіагностика. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2015. 227 с.
25. Гурковська Т. Л. Переживання успіху як чинник становлення особистісного потенціалу дитини в пізнавальній сфері. Актуальні проблеми психології : зб. наук. ст. / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2007. Т. 4 : Психологія розвитку дошкільника, Вип. 4. С. 119–129.
26. Гурковська Т. Особистісний аспект пізнавальної сфери дошкільника / Т. Гурковська // Актуальні проблеми психології : зб. наук. ст. / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2008. Т. 4 : Психологія розвитку дошкільника, Вип. 5. С. 49–55.
27. Гурковська Т. Л. Психологічна діагностика дітей у дошкільному закладі. URL: <https://naseminar.com.ua/seminar/833-psihologchna-dagnostika-dtey-u-doshklnomu-zaklad>
28. Давидюк Н. Особливості пізнавальної активності дошкільників. Наук. вісн. Чернівець. ун-ту : зб. наук. пр. / Чернівець. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2008. Вип. 418 : Педагогіка та психологія. С. 115–119.
29. Демидова Ю. О. Перевірка ефективності педагогічних умов формування першооснов пізнавальної самостійності старших дошкільників / Ю. О. Демидова // Наукова скарбниця освіти Донеччини. – 2014. № 3. С. 103–105.

30. Демидова Ю. О. Формування першооснов пізнавальної самостійності старших дошкільників у конструктивній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка». Київ, 2007. 20 с.

31. Демидова Ю. Формуємо пізнавальну самостійність у старших дошкільнят. *Дошкільне виховання*. 2006. № 10. С. 10-13.

32. Демидова Ю. Формування пізнавальної самостійності в конструктивній діяльності. *Палітра педагога*. 2006. № 4. С. 14–19.

33. Дитина : Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В. Огнев'юк; авт. кол.: Г. Беленька, О. Богінч, Н. Богданець-Білоskalенко та ін.; наук. ред. : Г. Беленька, М. Машовись; Мін. освіти і науки України ; Київ, ун-т ім. Б. Грінченка. ЕС І Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.

34. Долинна О., Низковська О. Організована навчально-пізнавальна діяльність дітей у дошкільному закладі. Вихователь-методист дошкільного закл. 2010. № 7. С. 14–26.

35. Дронова О. Сприймати світ як учені та митці. *Дошкільне виховання*. 2014. № 3. С. 6–8.

36. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.

37. Єлманова С. В. Гра як чинник розвитку особистості молодшого дошкільника. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : 72 зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, АПН України, Ін-т проблем виховання. Київ, 2008. Вип. 12, кн. 1. С. 236–242.

38. Ігрова діяльність дошкільника : молодший дошкільний вік / Піроженко Т.О. та ін. Київ : Генеза. 88 с.

39. Карабаєва І. І., Карасьова К. В. Взаємозв'язок уяви, гри та навчання в дошкільному віці. *Обдаована дитина*. 2008. № 10. С. 51–55.

40. Карабаєва І. І., Терещенко, Л. А. Розвивальне освітнє середовище закладу дошкільної освіти: основні компоненти, етапи формування та критерії

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.. Сер. 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2022. Вип. 85. С. 151–155

51. Кузіна О. Т. Формування пізнавальної активності у дітей шостого року життя засобами медіа в умовах закладу дошкільної освіти: дис.... доктора філософії за спеціальністю 012 Дошкільна освіта, галузь знань 01 Освіта / Педагогіка. Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2024.

52. Куценко О. С. Навколосвітня подорож : заняття для дітей старшого дошкільного віку. *Дошкільний навчальний заклад*. 2012. № 5. С. 17–20.

53. Ладивір С. Тонкощі формування пізнавального розвитку дошкільника. *Практичний психолог. Дитячий садок*. 2013. № 11. С. 25–31.

54. Лейник Н. Стимулювання розвитку пізнавальної активності дітей. *Психолог дошкілля*. 2011. № 4. С. 28–32.

55. Лісовець О. В. Організаційно-педагогічні умови виховання самостійності у дітей різної статі віком 5-7 років : дис. ... д-ра. філософ. наук. Ніжин ; Суми. 2021, 317 с.

56. Літченко О. Д. Розвиток пізнавальної активності в ознайомленні дошкільників з навколишнім світом. *Педагогічні науки та освіта : зб. наук. пр. Запоріж. обл. ін-ту післядиплом. пед. освіти / [Запоріж. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти]*. Запоріжжя, 2012. Вип. 10. С. 110–117.

57. Лохвицька Л. В. Формування пізнавальних інтересів дітей старшого дошкільного віку у навчально-ігровому середовищі : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.08. Київ, 2000. 22 с.

58. Лук'янова С. Подорож Країною часу : заняття для старших дошкільнят. *Дошкільне виховання*. 2012. № 12. С. 24–26.

59. Марусинець М. М. Розвиток пізнавальної активності: психологічні умови та дидактичні засоби. *Дошкільне виховання*. 1999. № 12. С. 7–9.

60. Марциняк-Дорош О. М. Мотивація самовдосконалення через метод активного навчання. *Молодий вчений*. 2014. № 12 (15). С. 264–267.

61. Мельник В. Пізнавальна самостійність дитини старшого дошкільного віку як актуальна психолого-педагогічна проблема. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія: Педагогічні науки*. Вип. 49. С.78–86.

62. Ноздрова О. П. Дидактична гра як засіб стимулювання пізнавальної активності учнів 6-7-річного віку : дис. канд. пед. наук : Одеса, 2008. 273 с.

63. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ-Рівне, 2006. 525 с.

64. Патій І.В. Інтегроване заняття на тему: «Подорож країнами світу» (для старших дошкільників). URL: <http://leleka.rv.ua/integrované-zanyattya-kvest-na-temu-podorozh-krajinamy-svitu-.serednya-grupa.html>

65. Піроженко Т. О. Особистість дошкільника : перспективи розвитку. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 136 с.

66. Пониманська Т. І. Дошкільна педагогіка. 4-те вид., перероблене. Київ: Академія, 2018. 408 с.

67. Про дошкільну освіту : Закон України, док. No 2628-III, чинний, поточна редакція від 31.03.2023. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>.

68. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція : наказ МОН № 33 від 12.01.2021 р. URL: <https://ezavdnz.m CFR.ua/book?bid=37876>

69. Про затвердження професійного стандарту «Вихователь закладу дошкільної освіти» : наказ МОН України від 19 жовтня 2021 р. № 755-21. URL: https://osvita.ua/doc/files/news/848/84885/NAKAZ_755.pdf

70. Програма розвитку дитини від народження до шести років «Я у світі» / наук. ред. та упорядник О. Кононко. Київ : МЦФЕР-Україна, 2019. 488 с.

71. Про освіту : Закон України, док. No 2145-VIII, чинний, поточна редакція від 04.01.2024. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

72. «Про охорону дитинства» Закон України, док. 2402-III, чинний, поточна редакція від 06.10.2024. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

73. Рейпольська О. Д. Освіта дітей раннього і дошкільного віку: доступність і якість у нових умовах : Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. С. 34–41.

74. Рейпольська О. Д., Воронов В. А., Гавриш Н. В., Канішевська Л. В., Піроженко Т. О., Сисоєва С. О. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку / Національна академія педагогічних наук України. Київ : Ференець В. Б., 2020. 44 с.

75. Руденський Р. Формування пізнавальної активності та самостійності старших дошкільників у педагогічній системі Марії Монтесорі. Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. 2024. Вип. 40. С. 192-204.

76. Садова Т. А., Рудакова А. О. Формування пізнавальної активності дошкільників як психолого-педагогічна проблема. *Молодий вчений*. 2017. № 10. С. 49–52.

77. Садова Т. А. Проблема розвитку пізнавальної активності старших дошкільників у педагогічній спадщині В. Сухомлинського. *Наука і освіта*. 2008. № 6. С. 145–149.

78. Садова Т. А. Розвиток пізнавальної активності дошкільників у процесі підготовки до шкільного навчання. *Наук. вісн. Миколаїв. держ. ун-ту. Педагогічні науки* / Миколаїв. держ. ун-т ім. В. О. Сухомлинського [та ін.], Миколаїв, 2008. Спецвип. : Передшкільна освіта: проблеми та перспективи : зб. наук. пр. у 2 т., Т. 1. С. 173–183.

79. Садова Т. А. Розвиток пізнавальної активності дошкільників у процесі підготовки до шкільного навчання. *Наук. вісн. Миколаїв. держ. ун-ту. Педагогічні науки* / Миколаїв. держ. ун-т ім. В. О. Сухомлинського [та ін.], Миколаїв, 2008. Спецвип. : Передшкільна освіта: проблеми та перспективи : зб. наук. пр. у 2 т., Т. 1. С. 173–183.

80. Салабай О. Педагогічні умови розвитку пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку. *Вісник Інституту розвитку дитини (додаток): методичні та практичні матеріали*. Київ, 2013. Вип. 4. С. 1–9.

81. Словник-довідник з української лінгводидактики / за ред. М. І. Пентиліук. Київ : Ленвіт, 2015. 320 с.

82. Словник-довідник з професійної педагогіки / За ред. А.В. Семенової. Одеса: Пальміра, 2006.

83. Сторож В. В. Віртуальна екскурсія як сучасна форма роботи з дітьми дошкільного віку. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2023. Вип. 1. С. 159–164. URL: <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2023-1-23>

84. Суржанська В. А. Критерії, показники та рівні пізнавальної активності дітей дошкільного віку. *Педагогічні науки* : зб. наук. пр. / Херсон. держ. ун- т. Херсон, 2007. Вип. 45. С. 188–193.

85. Ткачук Т.А. Розвиток пізнавальної активності дітей дошкільного віку у спілкуванні з вихователем : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. Київ, 2004. 23 с.

86. Тюріна В. О. Психологічні передумови формування пізнавальної самостійності у процесі навчально-пізнавальної діяльності. *Українська психологія : сучасний потенціал. Матеріали Четвертих Костюківських читань (25 вересня 1996)*. В 3-х томах. К. : Вид-во ДОК-К, 1996. Т. III. С. 262-267.

87. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди ; редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

88. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2004. 640 с.

89. Яворська Г., Ноздрова О. Дидактична гра та її можливості у стимулюванні пізнавальної активності дітей 6–7-річного віку. *Наук. вісн. Миколаїв. держ. ун-ту. Педагогічні науки* / Миколаїв. держ. ун-т ім. В. О. Сухомлинського [та ін.]. Миколаїв, 2008. Спецвип. : Передшкільна освіта: проблеми та перспективи : зб. наук. пр. у 2 т., Т. 1. С. 250–259.